

Життя — це сон (скорочено)

Педро Кальдерон де ла Барка

Хорнада перша

Двоє подорожніх — Росаура (переодягнена чоловіком) і Кларін — знаходять вежу, в котрій живе прикутий Сехисмундо. Налякані мандрівники спочатку хочуть утекти, але потім вирішують підглядіти, хто мешкає у вежі, побачити злочинця і підслухати, що він говорить. Перед ними постає Сехисмундо:

Ох, горе тут мені! Ох, я нещасний!

Небеса, чому звалився,

Впав такий на мене гнів,

Що за злочин я вчинив

Проти вас — що народився?

Все я зважив, роздивився,

Розібрався у причині,

То й жорстокість вашу нині

Я збагнув уже сповна,

Адже злочин і вина —

Це родитися людині.

Хочу знати все, як є,

Щоб не мучитись журбою

(Хоч я знаю, що виною

Тут народження моє),

Чом недоля мене б'є,

Щоб ще більше я страждав

Через те, що світ пізнав?

Інші також народились,

Чом же їм права судились

Ті, яких я вік не мав?

Птах зродився, як із тьми,

І красується улітку,

Схожий барвами на квітку

Чи на гілочку крильми,

Коли синяву грудьми

Крає й лине у висоти,

Занедбавши без гризоти

Деся гніздечко на межі,—

Чом, як маю більш душі,

Маю менше я свободи?

Звір народиться й міцну

Носить шкіру, різномасний,
Наче знак зірок злощасний,
Кисті мудру таїну,
Коли суть явля страшну
І жорстоку від природи,
Людській силі йде супроти
В небезпеці сам на сам,—
Чом із кращим почуттям
Маю менше я свободи?
Риба зродиться й не дише,
В піні грається морській,
Ніби човен із луски
Той, що хвилечка колише,
Аби їй плилось вільніше,
І глибокі мірить води,
Забажавши прохолоди,
Аж на дно пірнає в твань,—
Чом, як більше поривань,
Маю менше я свободи?
Зродиться ручай, пливе,
Поміж квітами зміється,
Мов срібло несе водиця,
Поміж квітами живе,
Коли дзвінко кличе, зве
Поміж квітами до згоди
І в полях без перешкоди
Плине вільно, мов дитя,—
Чом, як маю більш знаття,
Маю менше я свободи?
Що на мене ще впаде?
Наче Етна, я палаю
І готовий із відчаю
Серце вирвати з грудей:
Де закон, причина де,
Щоб людині, мов для страху,
Відібрати перевагу
З нею й пільгу ще таку,
Що Всевишній дав струмку,
Дав і рибі, й звіру, й птаху?

Росаура після такої відвертої промови починає співчувати Сехисмундо, але закутий принц, побачивши незнайомців, хапає Росауру й погрожує убити свідків своєї миттєвої

слабкості. Росаура просить пощадити її в ім'я всього людського, що є в Сехисмундо. Вражений такими словами, принц стримує свій порив і починає розмовляти з подорожніми: говорить, що все життя він провів у цій вежі. Росаура, почувши таке, пригадує притчу про двох мудреців. (Один мудрець жив відлюдником і харчувався тільки травами, що їх знаходив у себе під ногами. Він часто запитував себе, чи є на світі людина, що бідує більше за нього. Одного разу, озирнувшись, мудрець побачив іншого відлюдника, який підбирав трави, викинуті ним геть, як непридатні до вжитку, і харчувався ними. Так доля відповіла першому мудрецеві на запитання: чи живе хтось гірше від нього.)

З'являються Клотальдо і солдати. Клотальдо лає вартових, які проґавили двох подорожніх, підпустивши їх до Сехисмундо. Звучить наказ схопити або убити свідків, що бачили прикутого принца. Проте Росаура показує шпагу, яку їй дав невідомий покровитель, наказавши показати в Полонії (саме тут і знаходяться зараз мандрівники) знатним особам. Цю шпагу мусили обов'язково впізнати. Таким чином Росаура й Кларін мали можливість знайти свого покровителя й благодійника. Клотальдо, побачивши шпагу, зупиняється вражений. Виявляється, саме він колись віддав цю шпагу Віоланті, сказавши прислати до нього його дорослого сина (якого він ніколи не бачив) із цією зброєю. Тепер королівський слуга опиняється в глухому куті: з одного боку, він повинен убити людей, котрі бачили Сехисмундо, з іншого — прийняти рідного сина, народженого Віолантою. Клотальдо вирішує піти до короля і, сказавши: "Це мій син! Але він бачив Сехисмундо", — чекати на справедливе рішення короля, який, можливо, розчулений вірністю слуги, пожаліє його дитину і подарує їй життя.

В одному із залів королівського палацу Астольфо і Естрелья (королівські племінники від двох сестер) зізнаються одне одному в коханні і домовляються побратися, щоб уникнути боротьби за польський трон. Адже, як стає видно з їхньої розмови, король Басиліо не має прямого нащадка, а отже, і Астольфо, і Естрелья мають право претендувати на престол Польщі. З розмови також стає відомо, що Астольфо — герцог Московії. З'являється король Басиліо, який просить послухати його розповідь. Король оповідає своїм близьким і придворним слугам, як кільканадцять років тому народився його син Сехисмундо. Ще до моменту його народження королеву Клорилену мучили кошмари, в яких вона бачила, що народжує чудовисько в людській подобі, яке, народившись, убиває її. Сні королеви справдилися — вона померла після народження сина. Але цим не обмежилось лихо. Справа в тому, що принц народився під час сонячного затемнення, і гороскоп, складений за моментом народження немовляти, вказував на прихід у світ злого і підступного монарха, який уб'є свого батька, а країну повергне в розбрат:

До своїх звернувшись студій,
Я узрів у всьому з жалем
Те, що буде Сехисмундо
Чоловіком вкрай зухвалим,
Принцом-кривдником жорстоким

І монархом нечестивим,
За якого королівство
Стане розбратом злостивим,
Школою хвальби й пороків,
Академією зради,
А він сам, пойнятий шалом,
Серед злочинів і звади,
Має тут мене звалити,
І себе, хоч я правую,
Біля ніг його побачу
(Це із соромом кажу я!),
І мої сивини стануть
Для ступнів йому за килим.
Хто не вірить злу, коли
Зло постало зрозумілим
З його студій, що він робить
Із любові та потреби?

Тож, прочитавши таке пророцтво, Басиліо вирішив позбавити власного сина свободи й заточив його у вежі. Усім було оголошено, що інфанти народилися мертвими. Доступ до вежі отримав лише Клотальдо, який і вчив, і виховував нещасного бранця. Тепер король вирішив звільнити принца, адже той не вчинив нічого жодного гріха, а отже, Басиліо повівся стосовно нього як деспот. До того ж настав час перевірити, наскільки правдивими були пророцтва про долю Сехисмундо. Басиліо вирішив поставити сина на своє місце й поспостерігати, як він буде керувати слугами. Якщо він виявить кращі сторони свого характеру, то стане законним наступником трону, якщо ж поводитиметься так, як передвіщали зорі, то король навіки позбавить його спадку й передасть право престолонаслідування своїм племінникам. Придворні присягаються королю, що на період "експерименту" жодним чином не викажуть неповагу до Сехисмундо, будуть ставитися до нього як до справжнього повелителя.

Слуги виходять. Біля короля залишається Клотальдо, який сповіщає про мандрівників, що бачили принца. Басиліо милує Росауру й Кларіна, адже весь двір уже знає про існування його сина. Клотальдо радіє такій розв'язці, адже йому не треба зізнаватися, що Кларін — його син. Клотальдо із розмови з Росаурою дізнається, що мандрівники прибули до Полонії, щоб змити кров'ю образу честі. Королівський слуга починає думати, що син прагне з'ясувати, хто його батько, і вбити його, адже позашлюбна дитина є благородною по крові, але ніколи не отримає визнання світу. Проте під час розмови Клотальдо і Росаури виявляється, що кривдник — герцог Астольфо.

Хорнада друга

До короля приходить Клотальдо і розповідає, що все виконано найкращим чином: він сам (Клотальдо) прийшов до Сехисмундо і, знаючи про те, що незабаром станеться,

почав розмову про орла, який є найсильнішим серед птахів,— жорстоким хижаком, що вбиває безжально дрібне птаство. Під час розмови Клотальдо дав випити Сехисмундо заздалегідь приготований снодійний напій. Коли принц заснув, його перенесли у королівську спальню, де він і знаходиться зараз. Клотальдо цікавиться у Басилію, навіщо король вдається до таких хитрощів, чому Сехисмундо просто не сказали правду і не привели до палат. Басилію відповідає, що хоче перевірити, чи здатний Сехисмундо боротися з вродженими нахилами: жорстокістю, свавіллям... Але якщо виявиться, що принц не може стримати свої порочні бажання, його можна буде так само приспати, перенести до вежі і сказати, що побачене ним — то лиш дивний сон. Клотальдо помічає Сехисмундо, який вже прокинувся і прямує до них. Король швидко виходить. Біля Клотальдо опиняється Кларін, який дякує за те, що Клотальдо назвав Росауру своєю племінницею, а тому її введено до почту Естрелї та оточено увагою придворних. Кларін також жаліється на власну долю. Клотальдо обіцяє подбати про Кларіна.

До кімнати заходить Сехисмундо в оточенні музик. Слуги допомагають принцу одягнутися. Сехисмундо не йме віри тому, що бачить:

О мій світе, що я бачу!
О мій світе, що я чую!
Я дивуюсь і німую,
Вірю й ні в свою удачу.
Я в палатах незрівнянних?
Як же я сюди потрапив?
Я в парчі серед єдвабів,
Поміж слуг, розкішно вбраних?
Я прокинувся зі сну
В гарнім ложі, недолугий?
І мене вбирають слуги
В пишну одіж і ясну?
Не кажіть, що сон — омана:
Я збудився, день сія,—
Чи не Сехисмундо я?
Чом така до мене шана?
Як це сталося мені
Із уявою моєю,
Поки спав я, що себе я
Тут побачив не вві сні?
Долі все ж не обманути,
Хто б тут міг мене повчати?
Їм дозволю слугувати,
І хай буде те, що буде.

Сехисмундо наказує музикам припинити грати. На заперечення одного зі слуг, що принц сумний і його сум треба чимось розвіяти, Сехисмундо говорить, що його сум не

розвіяти музикою. Побачивши Клотальдо, принц підходить до нього. Клотальдо припадає до руки Сехисмундо і покійно повідомляє, що той народився в королівській сім'ї, але через страшне провісництво зірок був заточений у вежі. Тепер же, коли король, його батько, став старим, Сехисмундо вирішили повернути у палати. До зали заходить Басиліо. Клотальдо припиняє свою розповідь, кажучи, що сам король оповість те, чого він не встиг розказати. Сехисмундо слухає розповідь придворного з дедалі більшою люттю. Наприкінці ж неї гнівно вигукує, що Клотальдо підлий брехун, адже був покійним слугою короля і жорстоким владарем закутого принца. "Помри від моєї руки",— кричить він. Один зі слуг намагається попередити вбивство і вигуком спиняє Сехисмундо. Клотальдо, скориставшись цим, швидко виходить із зали. Натомість заходить Астольфо. Він, згідно з етикетом, чемно знайомиться із принцом, але Сехисмундо не відповідає йому доброзичливістю. Однак, коли у залі з'являється Естрелья, принц розсипається у компліментах. Астольфо починає хвилюватися через надмірну увагу принца до Естрельї. Це помічає один зі слуг і говорить Сехисмундо, що така поведінка з цією дамою недоречна. Розгніваний принц хапає нахабного слугу і викидає його з балкону. Астольфо говорить принцу, що його засліпила лютя. Сехисмундо погрожує зітнути голову двоюрідному брату, якщо він ще буде його повчати.

До принца підходить король і починає докоряти Сехисмундо за бездумне вбивство слуги. Басиліо говорить, що хотів би обійняти сина, але на принцових руках кров. Король з жахом виходить геть. Сехисмундо не жалкує за батьківськими обіймами:

Обійтись без них я можу,
Як обходився до цього,
Коли батько мене строго
Взяв у вежу під сторожу;
На мені зганяв свій гнів,
Мав мене за бузувіра
І виховував, як звіра,
Як недолюда, ростив
І бажав моєї смерті,—
Що з обіймів, як марні,
Буть людиною мені
Не дають вони, простерті?

Покидаючи залу, король кидає наостанок фразу: чи не боїться Сехисмундо прокинутись і не побачити усього того, що бачить зараз, адже цілком можливо, що це тільки сон. Принц заперечує королеві:

Чи це сон, чи, може, яв —
Те, що бачу,— я не знаю.
Я не сплю, бо відчуваю,
Ким я був і ким я став.
Я не знав, та взнав, що я —

Це злиття людини й звіра.

До зали заходить Росаура. Сехисмундо, вражений її красою, підходить до неї і галантно звертається:

Ні, сонце ти, якого теплим світлом
Живе ця зірка й сяє,
Адже у тебе світло позичає:
Я бачив у державі
Духмяних квітів їх сеньйору в славі,—
Божественна троянда
Королювала, красна і галантна;
Я бачив, я примітив,
Як вирізнявся поміж самоцвітів
Той діамант сліпучий,
З якого імператор був блискучий;
І в цих ясних зібраннях
Республіки тремких зірок багряних
Планет червоноперих
Я бачив почет у небесних сферах,
Де сонце засіяло
І, як оракул дня, владарювало.
Отож, якщо поміж зірок і квітів,
Небесних тіл, планет і самоцвітів
Найкращих вирізняють,
Чом більша за красою, що всі знають,
Слугуєш меншій, глянь ти,
Трояндо, сонце, зоре й діаманте?

Росаура намагається припинити розмову і йти далі, але Сехисмундо починає її погрожувати, згадує навіть про вбитого ним кілька хвилин тому слугу. Клотальдо, який ховається за ширмою, бачить, що може статися лихо, і, вийшовши зі свого схову, спиняє Сехисмундо. Принц хапається за кинджал, готовий убити того, хто завадив його залицанням. Клотальдо й Сехисмундо починають боротися. Росаура, вибігає, гукаючи на допомогу. В залу, де б'ються Клотальдо із принцом, заходить Астольфо. Останній намагається словами заспокоїти двоюрідного брата, але справа закінчується тим, що обидва хапаються за шпаги. Бійка продовжується до того моменту, як до зали входить король із почетом. Присутність Басиліо заспокоює Сехисмундо й Астольфо, вони ховають шпаги в піхви. Король вимагає пояснити, що тут відбувається, і Сехисмундо спокійно відповідає, що його розсердив Клотальдо і він хотів його вбити. Басиліо докоряє сину, кажучи, що Клотальдо занадто старий, щоб Сехисмундо мав право виказувати йому стільки неповаги. У відповідь принц вигукує, що його виховували у вежі, тож марно сподіватися, що тепер він буде когось поважати. Вражений король виходить разом із придворними.

Тим часом Естрелья, зустрівши Астольфо, вимагає віддати їй портрет невідомої жінки, який вона помітила колись у нього на шиї. Оскільки Астольфо планує побратися з кузиною, він погоджується віддати портрет і йде, щоб принести його. Естрелья залишається на самоті. У цей час до неї підходить Росаура. Інфанта, не знаючи, що перед нею саме та, чий портрет мусить невдовзі віддати їй Астольфо, відкривається перед дівчиною. Естрелья говорить, що вона не в змозі зараз узяти той злочасний портрет, тому просить Росауру взяти його замість неї з рук інфанта і принести їй. Росаура залишається на самоті, очікуючи Астольфо. Він не примушує довго себе чекати. Побачивши Росауру, інфанта дивується, а потім зізнається дівчині в коханні. Росаура ж у відповідь каже, що Астольфо помилився,— її звати не Росаура, а Астрая, вона входить до почету Естрельї і не знає ніякої Росаури. Вона тут за наказом інфанти, щоб забрати якийсь портрет. Астольфо починає гніватися і говорить, що не віддасть їй портрет. Росаура намагається вихопити портрет із рук Астольфо, але їй це не вдається. У цей час до зали заходить Естрелья. Щоб якось викрутитися із ситуації, Росаура вимушена збрехати: вона говорить, що, ждучи Астольфо, дістала свій кулон з портретом, аби якось згаяти час, і розглядала його. Кулон випав у неї з рук саме тоді, коли Астольфо зайшов до зали. Інфанта підняв його і захотів залишити собі. Росаура спробувала забрати його силоміць, але не зуміла. Саме в цей момент Естрелья зайшла до кімнати. На доказ своїх слів Росаура пропонує інфанті поглянути на портрет в кулоні. Естрелья бере кулон із рук Астольфо, переконується, що там справді портрет Росаури, повертає його власниці і вимагає в Астольфо віддати їй обіцяний портрет. Збитий із пантелику таким поворотом подій інфанта говорить, що не може дати портрет. Розгнівана Естрелья йде геть.

Тим часом Сехисмундо знову дають снодійний напій і повертають його до вежі. Він приходить до тями, і Клотальдо переконує його, що принц спав весь час з того моменту, як вони поговорили про орла. Клотальдо розпитує, що бачив у своєму сні Сехисмундо. Принц відверто розказує, що бачив себе в палатах і що двічі хотів вкоротити життя своєму слугі. Клотальдо зауважує, що Сехисмундо треба було б дужче стримуватися, навіть уві сні. Принц погоджується:

Все ж бо правда! Загнуздаєм
Честолюбство і злобу,
Це шаленство й лють сліпу,
Якщо снити знов бажаєм;
Адже ми перебуваєм
В світі, повнім таїни,
Бо життя — це сон чудний;
Знаю з досвіду, що всюди
Тут живуть сновиддям люди,
Поки збудяться вони.
Снить король, що він правує
В королівстві тут і там,

Все вирішуючи сам;
І хвала, яку він чує,
Наче вітер лине всує;
І на попіл голосну
Смерть оберне (чи збагну?):
Хто б хотів королювати,
Коли взнав, що має встати
Збуджений від смерті-сну?
Снить багач, що він, багатий,
Лупить гроші так і сяк;
Бідний снить, що він бідняк,
Мусить пріти й заробляти;
Снить же той, хто взявся драти,
Снить, хто гнеться й хто згина,
Снить господар, снить жона
І, як видно, всі на світі
Снять, спокусами повіті,
Хто цього й не зна.
Сню, що тут в'язниця тьмяна,
Я в залізних ланцюгах,
А раніш себе у снах
Бачив я щасливим зрана.
Що таке життя? Омана!
Що таке життя? Це сон,
Це ілюзій всіх полон,
Чорна тінь і страховіття;
Все життя — це лиш сновиддя,
А сновиддя — тільки сон.
Хорнада третя

Солдати знаходять вежу, де сидить закутий Сехисмундо, і звільняють його. Виявляється, народ повстав проти рішення Басиліо передати престол герцогу Московії. Поляки ладні воювати під проводом Сехисмундо, аби повернути законного наступника трону. Принц розгублений таким розвитком подій:

Знову (що ж це там, о небо?)
Хочете, щоб я про владу,
Яку час відніме, марив?
Знову хочете, щоб бачив
Я між тіней і між марев
Пишну велич і розкоші,
Що вітрець розвіє ранній?
Знову хочете, щоб стрів я

Небезпеки та омани,
Які родять і вбивають
Людську владу, злющу й хирну?
Та цього уже не буде!
Ще раз гляньте, я покірний –
Своїй долі, я вже знаю,
Що життя — це сон. Ви чули?
Геть же тіні! Хоч змертвілим
Ви моїм чуттям вернули
Плоть і голос, та нема
Голосу у вас і плоті.
Я не хочу віддаватись
Ложній величі й пишноті,
Адже це лише привиддя,
Що розвіється здужалим
Першим леготом ранковим,
Як буває із мигдалем,
Що розквітнув на світанку
Несподівано й неждано,
І при першій повіманні
Опадуть, зів'януть рано
Пелюстки його рожеві,
Зблякнувши із днем тривожним.
Я пізнав вас, я вас бачив
І я відаю, це з кожним
Тим, хто спить, таке буває;
Розчарований до краю
Вже не здамся на оману,
Бо життя — це сон, я знаю.

Солдати продовжують умовляти принца очолити повстання проти Басиліо. З'являється Клотальдо. Кларін, який теж опиняється поруч, висловлює припущення, що Сехисмундо уб'є зараз Клотальдо, скинувши його зі скель. Але принц великодушно відпускає свого слугу, сказавши, що мусить шанувати того, хто виховував його і навчав. Клотальдо повертається до Басиліо й застає його при повній військовій готовності. Король вирішує вбити свого сина, аби тільки уникнути страшного пророцтва. Басиліо сідає на коня і мчить у вир бойовищ.

Клотальдо затримує Росаура. Вона розповідає про її кохання з Астольфо, його зобов'язання перед нею і зраду свого обранця, який покинув її в восковії і зараз планує одружитися з Естрельєю. Росаура просить Клотальдо убити свого кривдника. Але гой відмовляється, адже Астольфо врятував Клотальдо від кинджала розгніваного Сехисмундо. Тоді Росаура вирішує сама вбити свого кривдника, щоб захистити власну

честь. Дівчина бере зброю і, осідлавши коня, мчить до Сехисмундо. Вона розказує принцу історію свого народження й життя.

Виявляється, що мати Росаури, прекрасна Віоланта, щиро кохала свого обранця, але він не встиг побратися з нею, тому що мусив покинути Московію через якісь інтриги. Віоланта народила позашлюбну доньку, але не звинувачувала свого коханого (вона любить його й досі, хоча не бачила вже багато років). Проте Росаура не знає імені свого батька. Дивні перипетії фатуму призвели до того, що Росаура певним чином повторює долю матері: її обранець Астольфо теж утік до іншої країни. Більше того: герцог Московії прагне побратися з польською інфантою, щоб посісти трон Полонії.

Тож Росаура стає до бою поруч із солдатами Сехисмундо, щоб завадити одруженню Естрельї та Астольфо. Армія Сехисмундо перемагає. Король Басиліо опиняється поверженим перед власним сином. Так справджується пророцтво, але Сехисмундо подає королю руку, говорячи, що Басиліб прагнув перемогти небо, але від того, що мусить статися, неможливо втекти: батько, довідавшись, що народжений принц буде жорстоким правителем, поселив сина у вежу, де людина з найкращими вродженими нахилами могла б перетворитися на звіра. "Хіба так треба було боротися з пророцтвом?" — запитує Сехисмундо. Король, втішений благородством принца, вітає його з перемогою і проголошує його спадкоємцем трону Полонії. Сехисмундо згадує про Росауру і, підізвавши Астольфо, запитує його, чи є у того якісь зобов'язання перед цією дівчиною. Астольфо відмовляється одружуватися, оскільки, за його висловом, Росаура не достойна шлюбу з ним — вона народжена невідомо від кого. Клотальдо, виступивши наперед, зізнається, що він є батьком Росаури. Після цього герцог Московії погоджується дотриматися даного слова. Сехисмундо згадує про Естрелью, адже щойно вона втратила нареченого, тож принц зобов'язується влаштувати одруження інфанти з найдостойнішим кавалером. За наказом принца, Клотальдо мають дати все, що він тільки забажає. Так Сехисмундо вирішив віддячити своєму вчителеві й вихователеві за тривалу службу. Солдат, почувши, як щедро Сехисмундо роздає винагороди, і собі просить дати щось, адже він звільнив принца із вежі. Принц наказує посадити солдата у вежу під варту, адже коли закінчилася зрада, зрадник ні до чого доброго не приведе. Всі присутні дивуються розуму й обережності Сехисмундо, на що принц відповідає:

Що дивує вас? Чи дивно,
Коли сон був мій учитель,
І боюсь, як не противно,
Що прокинутися можу
Знов у замкнутій темниці?
А коли цього не буде,
То воно мені насниться;
Отже, я переконався
В тому, що все щастя людське,
Зрештою, як сон минає,

І я хочу скористатися
Щастям тим, що час дарує;
Я прошу вас, винуватий,
Помилки простити наші,
Бо шляхетно їх прощати.